

BENEFICIILE ȘI LIMITELE FOLOSIRII TEHNOLOGIEI INFORMAȚIEI ÎN JUDECATA CAUZELOR PENALE

Jud. Teodor-Viorel Gheorghe

Abstract

The material presents the main aspects of the activities of criminal courts, in relation to the technological process of computerization, highlighting several areas of analysis, depending on the objectives achieved by the information technology applied in these activities.

Thus, issues related to administrative and organizational matters are analysed, as well as those concerning the citation and communication of procedural acts, where the conclusions regarding the use of digitization are positive. However, issues directly related to the resolution of the case - evidence management, conclusions and debates - have been identified, including both positive aspects and aspects that may prejudice the fair process if digital techniques are fully relied upon. As for the possibility of the computer determining the outcome of the process exclusively, the conclusion reached is unequivocally negative.

Keywords: *Digital justice, court computerization, ECRIS application, Law No. 304/2022.*

Introducere

Autoritatea judecătorească este, conform divizării clasice a puterilor în statul democratic, a treia putere în stat, având rolul constituțional de a înfăptui justiția și de a asigura realizarea dreptății prin aplicarea legii în litera și spiritul ei. În cadrul activității de judecată, un loc important îl ocupă soluționarea cauzelor penale, dat fiind că prin aplicarea legii penale este prezervat interesul general¹, acesta incluzând, între altele, protejarea și, respectiv, restabilirea celor mai importante valori sociale, ordinea de drept, drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor.

Așadar, judecarea cauzelor, cu toate demersurile auxiliare ce se impun pentru aceasta, reprezintă principala activitate a instanțelor în general, a instanțelor penale, în particular, iar, din punct de vedere al dreptului muncii, reprezintă munca specifică a judecătorilor și a personalului auxiliar de specialitate al instanțelor.

¹ NIȚĂ, A., *Drept constituțional*, Editura Universul Juridic, București, 2022, p. 14.

Revoluția tehnică actuală, din ce în ce mai accentuată, a adus cu sine necesitatea procesării într-un ritm rapid a informațiilor, acumularea și păstrarea lor, o importantă componentă a acestui proces fiind digitalizarea. Ca noțiune, digitalizarea poate fi definită ca fiind convertirea informațiilor în format numeric binar (0 și 1) pentru a fi stocate, procesate și/sau transmise facil, urmată de reconstituirea lor în limbaj convențional uman, atunci când trebuie cunoscute.

Activitatea instanțelor nu a fost, și nici nu putea fi exceptată de la această transgresare de la informația pe hârtie la informația în mediul electronic, din simplul motiv că, fiind un mecanism de reglare a diferendelor sociale în toate domeniile activității umane, trebuie să aibă capacitatea de a asimila informațiile în același ritm în care ele sunt folosite în mediile sociale respective. Conform concluziilor din cea de-a noua ediție a tabloului de bord al UE privind justiția², *„Digitalizarea justiției este esențială pentru creșterea eficacității sistemelor de justiție și un instrument evident pentru îmbunătățirea și facilitarea accesului la justiție”*.

În plus, combaterea infracțiunilor săvârșite cu ajutorul tehnologiei informatice nu poate fi realizată eficient decât prin folosirea unor mijloace de investigare și contracarare similare. Peste toate acestea s-a suprapus și criza sanitară a pandemiei de Covid-19, ce a dat un impuls major digitalizării justiției³ și a obligat la implementarea mijloacelor de comunicare care evită contactul nemijlocit între participanții la proces. Justiția penală fiind o activitate continuă și fiind exclus a se amâna aplicarea legii penale, a fost necesar a se găsi și în acest domeniu de activitate o cale de continuare a soluționării cauzelor, care să satisfacă atât protecția sănătății populației, cât și, într-o proporție satisfăcătoare, principiile procesului penal.

Direcțiile informatizării instanțelor

Informatizarea instanțelor nu este o noutate. Încă prin Legea nr. 281/2003 au fost introduse prevederi ce presupuneau existența unor dotări specifice, precum mijloacele tehnice care să asigure ascultarea martorului fără a fi prezent fizic în sala în care se desfășoară ședința de judecată⁴, sau cele care să permită audierea ori vizionarea înregistrărilor convorbirilor sau comunicărilor⁵, este adevărat, mai mult

² The 2021 EU Justice scoreboard, <https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2021/09/Tabloul-de-bord-al-UE-privind-Justitia-2021-RO.pdf>, vizitat la 19 aprilie 2023.

³ DUȚU, M., *„Justiția digitală” la momentul autodefinirii*, <https://www.juridice.ro/essentials/5052/justitia-digitala-la-momentul-autodefinirii>, vizitat la 19 aprilie 2023.

⁴ Art. 86⁷ din Codul de procedură penală din 1968, introdus prin art. I pct. 45 din Legea nr. 281/2003, care vorbește despre „rețele de televiziune cu imaginea și vocea distorsionate” și „mijloace tehnice video și audio”.

⁵ Art. 91¹ și urm. din Codul de procedură penală din 1968, modificat prin art. I pct. 47 din Legea nr. 281/2003.

prin înregistrarea pe bandă magnetică, însă fără a exclude tehnologia informației, aflată atunci la începuturi în România.

În prezent, atât Legea privind organizarea judiciară⁶, cât și Codul de procedură penală, dar și alte acte normative specifice în domeniu, conțin o multitudine de prevederi care reglementează diferite aspecte ale informatizării instanțelor judecătorești. Acestea pot fi structurate, în opinia noastră, în 4 mari paliere, în funcție de finalitatea pe care o asigură, și anume:

1. palierul organizatoric administrativ-judiciar;
2. palierul comunicării actelor de procedură;
3. palierul administrării și dezbaterii probelor;
4. palierul desfășurării dezbaterilor care nu implică administrarea sau dezbaterii de probe.

Ca analiză științifică⁷, în prezent ipotetică și nereglementată de lege, acestora li se poate adăuga palierul deliberării și stabilirii soluției procesului prin intermediul inteligenței artificiale.

1. Organizarea administrativ-judiciară a instanțelor penale din perspectiva informatizării

Cele două mari categorii de activități administrativ-judiciare supuse informatizării și care beneficiază din plin de tehnologia informației sunt constituirea documentelor și evidențelor instanțelor (inclusiv a dosarului) în format electronic, și, respectiv, repartizarea aleatorie a cauzelor.

Debutul acestui demers a avut loc în anii 2004-2005, prin implementarea mai întâi a unei aplicații denumită MJREP, cu rol de repartizare aleatorie a cauzelor după un criteriu alfabetic, apoi a primei versiuni a programului informatic ECRIS, începând cu ianuarie 2007, acesta fiind un soft (aplicație) folosit în toate instanțele judecătorești pentru managerierea electronică exhaustivă a dosarelor, de la înregistrare și până la publicarea pe un portal public a hotărârilor pronunțate.

Ramificațiile aplicației ECRIS sunt numeroase și deosebit de utile din punct de vedere administrativ-jurisdicțional, pentru gestionarea eficientă a dosarelor, a hotărârilor, a celorlalte evidențe derivate din acestea. Este de menționat, în acest sens, că activitatea administrativă a instanțelor impune, doar în materie penală, ținerea a peste 20 de registre și condici, având diferite obiective, între care pot fi menționate, printre cele mai importante: registrul general de dosare, condica de ședință, registrul de evidență și punere în executare a hotărârilor penale, registrul

⁶ Legea nr. 304 din 15 noiembrie 2022 privind organizarea judiciară, publicată în Monitorul Oficial nr. 1104 din 16 noiembrie 2022.

⁷ DUȚU, M., „Justiția digitală” la momentul autodefinirii, op. cit; DUȚU, M., *Justiția digitală: progres tehnic și riscurile regresului juridic - Pe marginea unui experiment procedural*, www.juridice.ro/essentials/3764/justitia-digitala-progres-tehnic-si-riscurile-regresului-juridic-pe-marginea-unui-experiment-procedural, vizitat la 19 aprilie 2023.

de evidență a mandatelor europene de arestare, registrul privind amânarea sau întreruperea executării pedepselor, registrele în materia evidenței măsurilor preventive sau a celorlalte măsuri ce pot fi dispuse de judecătorul de drepturi și libertăți (mandate tehnice, percheziții etc.). De altfel, Regulamentul de ordine interioară a instanțelor judecătorești consacră, în art. 83, regula constituirii documentelor în format digital pentru evidența activității, după cum urmează: „Înregistrările în registrele și condicile existente la fiecare instanță se țin, de regulă, în sistem informatizat (...)”.

Totodată, prin intermediul filtrelor disponibile, pot fi generate diferite statistici utile fie activității instanței, fie Ministerului Justiției, Consiliului Superior al Magistraturii sau Inspecției Judiciare pentru elaborarea unor politici, alocarea unor resurse, efectuarea unor verificări punctuale.

Constituirea dosarului electronic este un deziderat ce a prins contur și a început a fi implementat mai întâi izolat, din inițiativa conducerii unor instanțe și a specialiștilor în tehnologia informației din cadrul acestora, fără sprijinul Ministerului Justiției, deși, potrivit legii, această instituție este principalul responsabil pentru asigurarea întregii baze materiale a instanțelor. Sunt relevante, în acest sens, responsabilitățile ce revin ordonatorilor principali de credite din prevederile actualei legi de organizare judiciară, prevederi ce se regăseau într-o formă similară și în legislația anterioară: „Art. 131. (1) În vederea informatizării activității instanțelor și parchetelor, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție, ministrul justiției, procurorul general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție sau, după caz, procurorul-șef al Direcției Naționale Anticorupție și procurorul-șef al Direcției de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism iau măsuri pentru dotarea tehnică corespunzătoare a acestora”.

Dosarul electronic constă, în primul rând, în arhivarea electronică, în cadrul dosarului constituit în programul ECRIS, a tuturor documentelor procedurale emise în acesta, fie prin salvare directă - cele redactate direct în program (încheieri de ședință, hotărâri, citații), fie prin scanare - cele externe, precum rechizitoriul sau alt act de sesizare a judecătorului/instanței, înscrisurile și concluziile depuse de părți. Activitatea de scanare și salvare a documentelor externe ECRIS-ului a impus dotarea complexă cu aparatură și soft specifice, dar și dublarea muncii personalului auxiliar de specialitate al instanțelor, pentru convertirea electronică a documentelor. În prezent, încă nu este rezolvată problema preluării sau constituirii în format digital a dosarului de urmărire penală, principala cauză fiind volumul foarte mare al acestora (există numeroase dosare de urmărire penală cu 50 până la 200/300 de volume fiecare. În mod ideal, aceste dosare ar trebui constituite (și) în format electronic încă din faza urmăririi penale, pe măsura acumulării documentelor, apoi transferate ca atare instanțelor.

A doua fațetă a evoluției dosarului electronic s-a desfășurat, de asemenea izolat, la inițiativa conducerilor instanțelor, începând cu anii 2016-2017, prin implementarea aplicației concepute de Tribunalul Arad, respectiv, de Curtea de Apel

Cluj, privind transmiterea securizată a documentelor (TDS). Aplicația a fost preluată și implementată apoi și la instanțele din cadrul Curților de Apel Constanța și Galați, iar, în continuare, și la alte instanțe.

Softul respectiv are două componente: prima constă în crearea dosarului electronic, prin scanarea tuturor documentelor depuse în dosarul instanței (cu păstrarea dosarului în format hârtie), operațiune care permite accesul părților și altor participanți la distanță, prin internet, la propriul dosar de judecată; a doua componentă constă în comunicarea electronică, prin e-mail și SMS, a documentelor (cereri de chemare în judecată, întâmpinări, răspunsuri, hotărâri ș.a.) către părțile care sunt de acord cu această formă de comunicare. Persoanele fizice, persoanele juridice, inclusiv instituțiile publice, precum și reprezentanții lor (avocați, consilieri juridici) își pot indica adresa de e-mail și numărul de telefon mobil în cuprinsul cererilor de chemare în judecată sau altor documente depuse la instanță sau completând un formular disponibil pe portal, pentru a avea acces la informațiile din propriul dosar și a comunica/primi acte de procedură.

Abia prin Legea nr. 304/2022 privind organizarea judiciară s-a „legalizat” constituirea dosarului electronic și accesul părților la acesta, după cum urmează:

Art. 15 alin. (6): „(...) la nivelul instanțelor judecătorești se implementează, în condițiile stabilite prin regulament adoptat prin ordin comun al ministrului justiției și al președintelui Înaltei Curți de Casație și Justiție, cu avizul Consiliului Superior al Magistraturii, Dosarul Electronic Național, de natură să permită, cu respectarea legii, accesul părților, prin internet, la dosarul cauzei, comunicarea electronică a actelor de procedură, precum și posibilitatea depunerii, în aceeași modalitate, a unor acte la dosarul cauzei”. Dispozițiile privind implementarea Dosarului Electronic Național la nivelul instanțelor judecătorești se aplică de la 1 ianuarie 2024. Se recunoaște însă implicit în lege existența și funcționalitatea unor programe informatice de implementare a dosarului electronic, dat fiind că se menționează faptul că „Până la data de 1 ianuarie 2024 (...) se pot adopta reguli adecvate privind implementarea, la nivelul instanțelor judecătorești, a unor aplicații informatice de natură să permită, cu respectarea legii, accesul părților, prin internet, la dosarul cauzei, comunicarea electronică a actelor de procedură, precum și posibilitatea depunerii, în aceeași modalitate, a unor acte la dosarul cauzei” [art. 164 alin. (2) din Lege]. Practic, prin aceasta au fost validate retroactiv activitățile în materie organizate din inițiativa conducerilor unor instanțe.

A doua activitate administrativ-jurisdicțională, deosebit de importantă, derulată prin intermediul tehnologiei informației, este repartizarea aleatorie a cauzelor. Repartizarea aleatorie a fost prevăzută ca regulă de nivel legal în Legea de organizare judiciară nr. 304/2004, și preluată, cu un conținut similar, în actuala Lege de organizare judiciară, nr. 304/2022. Potrivit acestui ultim act normativ (art. 34 și art. 58), „Repartizarea cauzelor pe completuri de judecată se face în mod aleatoriu, în sistem informatizat. (4) Sistemul de repartizare aleatorie a cauzelor pe completuri de judecată se auditează extern, sub aspect tehnic, la fiecare 2 ani”. Dispoziția

a fost dezvoltată apoi, în vederea aplicării, în Regulamentul de ordine interioară a instanțelor judecătorești.

Repartizarea cauzelor în mod aleatoriu este o normă de organizare judiciară ce are drept scop de a conferi o garanție în plus independenței funcționale a judecătorului și imparțialității actului de justiție⁸. Dreptul la un proces echitabil implică și imperativul asigurării unei judecăți imparțiale, cu excluderea posibilității de dirijare a dosarului către un judecător posibil interesat sau obedient, cu eliminarea arbitrariului în sistemul de repartizare al cauzelor. În plus, în contextul deselor afirmații și acuzații despre corupția din justiție, a fost necesar ca prin intermediul repartizării aleatorii în sistem informatic să se elimine neîncrederea justițiabilului și cetățeanului, în general, în magistrați și în hotărârile acestora, mai ales în materie penală.

Repartizarea în sistem informatizat a cauzelor se referă, în conținut, la folosirea unui algoritm de repartizare inclus într-un program informatic, care să repartizeze automat și imprevizibil dosarele înregistrate pe rolul unei instanțe, între completele de judecată active ale acesteia, fără posibilitatea de a se cunoaște de dinainte cărui complet i se va repartiza dosarul respectiv. Principiul nu este unul absolut, deoarece, fiind aplicabil uniform tuturor instanțelor din sistemul judiciar iar fiecare din acestea având propriile caracteristici de încadrare cu un anumit număr de judecători, pot interveni situații obiective în care doar un anumit complet de judecată sau un anumit judecător poate primi cauza spre judecare - fie că ceilalți sunt incompatibili sau indisponibili, fie că există un singur judecător activ în instanța respectivă etc. De asemenea, tot între situațiile obiective se încadrează și cele referitoare la soluționarea măsurilor urgente, de competența judecătorului de drepturi și libertăți, dat fiind că judecătorii în materie penală ai instanței, de regulă în număr redus, nu pot fi permanent disponibili să li se repartizeze astfel de cauze, pentru că li s-ar fragmenta activitatea într-un mod incompatibil cu îndeplinirea temeinică a celorlalte sarcini de serviciu, ori li s-ar prejudicia dreptul la odihnă și repaus reglementate de Codul Muncii.

2. Comunicarea actelor de procedură în sistem informatizat

Comunicarea actelor procedurale în procesul penal prin intermediul tehnologiei informației este în strânsă legătură cu constituirea dosarului electronic; de altfel, unul dintre principalele obiective ale dosarului electronic este chiar facilitarea comunicării actelor de procedură prin intermediul poștei electronice sau în alte modalități similare, ceea ce este de natură: 1. A asigura informarea cu celeritate a părților de către instanță, respectiv a instanței de către părți și avocați, asupra îndeplinirii sau depunerii unor acte de procedură (inclusiv depunerea de înscrisuri

⁸ LIVESCU, M., *Repartizarea aleatorie - între reglementare și realitate*, <https://www.juridice.ro/233219/repartizarea-aleatorie-intre-reglementare-si-realitate.html>, vizitat la 19 aprilie 2023.

probatorii); 2. A scurta termenele de judecată și, în general, procedura judiciară; 3. A elimina costurile poștale pentru trimerile pe cale letrică a actelor de procedură.

Comunicarea actelor procedurale pe cale informatică este deosebit de utilă mai ales în cazurile în care unul dintre participanții la procedură se află în străinătate, știut fiind că citarea prin comisie rogatorie sau chiar prin poștă, în străinătate, este deosebit de greoaie și, de multe ori, ineficientă sau cel puțin imprevizibilă sub aspectul îndeplinirii.

Date fiind beneficiile evidente ale comunicării digitale a actelor de procedură, Codul de procedură penală prevede, sub mai multe aspecte, această posibilitate.

Astfel, se observă mai întâi prevederea de principiu din art. 257 alin. (6) referitoare la modul de citare, conform căreia *„citarea se poate realiza și prin intermediul poștei electronice sau prin orice alt sistem de mesagerie electronică, cu acordul persoanei citate”*. În opinia noastră, acordul persoanei citate s-a impus ca o garanție, dar și ca o atenționare oficială a acesteia, că participantul respectiv a luat la cunoștință despre acest mod de citare și de comunicare a actelor de procedură, și că, deci, va accesa regulat mesageria electronică și o va menține în funcțiune, în scopul participării la proces. În lipsa acestei prevederi, persoana citată ar putea oricând să invoce diverse cauze ce l-au împiedicat să ia la cunoștință despre comunicările ce i s-au adresat, consecința fiind nulitatea relativă a procedurilor desfășurate în lipsa unei citări adecvate.

În plus față de prevederile Codului de procedură penală sub acest aspect, Legea de organizare judiciară face un pas înainte și reglementează chiar semnarea cu semnătură electronică a hotărârilor judecătorești [art. 18 alin. (3) din Legea nr. 304/2022], efectul pozitiv fiind acela că hotărârea poate fi comunicată prin intermediul poștei electronice (și a programului TDS) fără a mai necesita să fie scanată anterior și reintrodusă în sistem pentru comunicare. Citarea prin mijloace tehnice, inclusiv electronice, este statuată și în regulamentul de ordine interioară a instanțelor judecătorești, unde, la art. 50, se prevede că grefierul *„realizează citarea și încunoștințarea părților și comunicarea actelor prin telefon, telegraf, prin poștă electronică sau fax sau prin alte mijloace prevăzute de lege”*.

Codul de procedură penală continuă reglementarea citării prin mijloace informatice în art. 259 (9), acolo unde stabilește că, dacă suspectul sau inculpatul locuiește în străinătate, pentru primul termen de judecată acesta va fi înștiințat că are obligația de a indica fie o adresă pe teritoriul României, fie o adresă de poștă electronică sau mesagerie electronică, unde urmează a i se face toate comunicările privind procesul. Așadar, în această situație, pentru a se asigura normala desfășurare a judecății, fără sincope legate de lipsa de procedură sau comunicare, inculpatul are nu doar dreptul, ci și obligația de a comunica o adresă fizică sau una electronică la care actele de procedură pot fi comunicate fără întârziere. Este de menționat că, principial, inculpatul trebuie să-și exercite drepturile procesuale cu

bună-credință [art. 10 alin. (6) Cod procedură penală], inclusiv în materia asigurării procedurii de citare.

O altă prevedere care asigură, de data aceasta, celeritatea sesizării organului de urmărire penală cu privire la săvârșirea unei infracțiuni, este cea din art. 289 alin. (5), care permite formularea plângerii penale în format digital, cu condiția de a fi certificată prin semnătură electronică. Desigur, regula poate fi aplicată și în situația formulării unui denunț, a unei sesizări făcute de persoane cu funcții de conducere din cadrul unei autorități, sau a plângerii prealabile. Celeritatea sesizării organului de urmărire penală despre săvârșirea unei fapte penale poate fi deosebit de importantă pentru strângerea imediată a probelor și pentru lămurirea temeinică a situației de fapt, de aceea, contribuția tehnologiei informației la îndeplinirea acestui deziderat este binevenită.

În sfârșit, aducem în atenție și dispozițiile art. 81 privind drepturile persoanei vătămate, care statuează, între altele, dreptul de a fi informată, într-un termen rezonabil, cu privire la stadiul urmăririi penale, inclusiv prin poștă electronică sau mesagerie electronică. Această prevedere nu exclude posibilitatea citării persoanei vătămate în cursul judecății prin intermediul acelorași mijloace electronice, dat fiind că textul citat se referă punctual la un anumit drept exercitat în cursul urmăririi penale, în timp ce problematica citării în cursul judecății este rezolvată de alte dispoziții, anume de cele aplicabile suspectului sau inculpatului, expuse mai sus.

Concluzionând, tehnologia informației este pretabilă a fi aplicată pentru citarea și comunicarea actelor de procedură în materie penală, și aduce beneficii evidente în sensul contribuirii la celeritatea procedurilor, fără a prejudicia drepturile procesuale ale părților.

3. Administrarea și dezbateră probelor în cursul judecății procesului penal, prin intermediul mediului digital

În cadrul acestui palier de utilizare a tehnologiei informației în procesul penal, situațiile nu mai sunt atât de simple precum cele anterioare, fiind necesar a pune de partea cealaltă a balanței garantarea principiilor fundamentale ale procesului penal, cu deosebire aflarea adevărului, asigurarea dreptului la apărare și a procesului echitabil.

Pentru aceasta, trebuie evidențiate mai întâi principalele prevederi care indică utilizarea mediului informatic în administrarea și dezbateră probelor, pentru a se putea observa dacă aplicarea acestora poate afecta într-o manieră nepermisă buna soluționare a cauzei, dat fiind că administrarea probelor în procesul penal, inclusiv sau mai ales în cursul judecății, constituie fundamentul hotărârii judecătorești și al convingerii judecătorului asupra adevărului faptelor⁹.

⁹ GHEORGHE, T.-V., *Aflarea adevărului, principiu fundamental al procesului penal*, Editura Hamangiu, București, 2021, p. 127.

Legea nr. 304/2022 statuează principal, în art. 14 și 15, că, *„În cazurile și condițiile prevăzute de lege, procedurile desfășurate prin mijloace tehnice de comunicare la distanță sunt considerate publice”, și că „Ședințele de judecată se înregistrează de către instanță prin mijloace tehnice video sau audio”*.

Aceste prevederi nu fac nicio diferențiere între procedurile și ședințele de judecată în care se administrează sau se dezbate probe, și cele în care se dezbate strict probleme procedurale sau de drept, astfel încât ele se aplică deopotrivă ambelor categorii de situații.

Este, așadar, de analizat dacă și în ce măsură administrarea probelor într-un mod mijlocit, prin intermediul videoconferinței, poate afecta un principiu fundamental sau un drept esențial al părții, conducând, ca efect, la eșecul aflării adevărului și la eșecul asigurării procesului echitabil.

Desigur, cele mai uzuale mijloace de probă administrate nemijlocit și complet în fața instanței, și, totodată, cele mai susceptibile de a putea fi înțelese denaturat ca urmare a administrării lor prin videoconferință, sunt cele privind audierea persoanelor, fie că vorbim de inculpat, de persoana vătămată sau partea civilă, de martor, ori chiar de alți participanți ce-și aduc contribuția la soluționarea procesului, cum ar fi reprezentantul legal al minorului ori consilierul de probațiune. Relatarea faptelor de către cei ce le-au cunoscut la data producerii lor reprezintă una din principalele modalități prin care se ajunge la stabilirea existenței faptei penale și la identificarea persoanei responsabile.

Este adevărat că, în art. 106, Codul de procedură penală admite posibilitatea audierii persoanei deținute prin videoconferință, dar, același text atrage atenția că acest lucru se poate realiza doar în cazuri excepționale și doar dacă această modalitate nu aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților. Totodată, textul prevede cerința ca o astfel de ascultare să aibă loc doar în prezența avocatului la locul de deținere. O altă prevedere care validează ascultarea prin videoconferință a inculpatului, dar numai în ceea ce privește punerea de concluzii sau acordarea cuvântului, iar nu în ceea ce privește nemijlocit luarea declarației ca mijloc de probă, este cea din art. 364 alin. (4) Cod procedură penală, conform căreia *„În cazul în care inculpatul aflat în stare de deținere a solicitat să fie judecat în lipsă, instanța poate dispune (...) ca acesta să poată pune concluzii în cadrul dezbaterilor și să i se dea cuvântul prin intermediul videoconferinței (...)”*.

Așadar, luarea unor declarații ca mijloace de probă, prin intermediul mijloacelor tehnice de comunicare la distanță, pot prejudicia de ansamblu buna desfășurare a procesului, inclusiv drepturile sau interesele (subliniem) legitime ale părților, pentru că, dacă nu ar fi fost așa, legiuitorul nu ar fi simțit nevoia să precizeze caracterul excepțional al unei astfel de proceduri.

Este admis că, în procedura audierii persoanelor, nu numai conținutul în sine al relatării acestora este important pentru formarea convingerii, ci și observarea

caracteristicilor psihologice, comportamentale și educaționale ale celui ascultat¹⁰, observarea limbajului nonverbal care validează sinceritatea sau trădează disimularea adevărului. Valoarea probantă a acestor declarații nu poate fi disociată de caracteristicile psihologice ale persoanei ascultate decât dacă este vorba despre chestiuni unanim recunoscute sau despre aspecte de fapt deja probate convingător prin alte dovezi. Or, audierea prin videoconferință asigură la un nivel minim, sau, mai degrabă, nu asigură posibilitatea judecătorului, dar nici a altor participanți - procuror, avocați, persoană vătămată - de a observa prin propriile simțuri verosimilitatea declarației date în această modalitate. Aceasta duce la consecința că unele relatări vor fi evaluate într-o lumină greșită, va putea fi omisă adresarea de întrebări relevante de clarificare sau de stabilire a sincerității persoanei, într-un cuvânt, va exista pericolul stabilirii greșite a stării de fapt, ceea ce poate fi echivalent cu o eroare judiciară. Dreptul de a fi ascultat, dreptul de a adresa întrebări, pot fi prejudiciate, câtă vreme acestea presupun a fi în deplină cunoștință de cauză asupra amănunțelor necesar a fi clarificate. Nu trebuie omise și bruiajele fizice în cadrul audierii prin videoconferință, cauzate de legăturile informatice instabile, de calitatea precară a aparaturii, de ecoul din sala de audiere, toate acestea contribuind la administrarea audierii persoanei în condiții de slabă calitate. Un alt inconvenient important este acela că, pe de o parte, avocatul persoanei audiate trebuie să fie lângă el la locul de deținere, dar, pe de altă parte, ar trebui, pentru o bună apărare, să fie concomitent și în sala de judecată, dat fiind că în cursul audierii pot interveni incidente ce necesită dezbateri contradictorii, greu de susținut dintr-o altă locație. Ca o comparație sugestivă, este de remarcat greutatea cu care un invitat prin telefon sau video la o emisiune televizată își poate susține argumentele, în raport cu oponenții săi aflați în studioul de televiziune.

Dacă administrarea declarațiilor persoanelor prin intermediul mijloacelor digitale nu este recomandată, nu același lucru se poate spune despre alte aspecte probatorii realizate cu ajutorul tehnologiei informației.

Codul de procedură penală statuează că declarațiile suspectului și inculpatului, precum și ale persoanei vătămate minore, este obligatoriu să fie înregistrate prin mijloace tehnice audio sau video, cu excepția unei imposibilități obiective, iar declarațiile celorlalte părți și ale martorilor pot fi, de asemenea, înregistrate în același mod, atunci când organul judiciar consideră necesar [art. 110 alin. (5), art. 111 alin. (4), art. 111 alin. (8), art. 123 alin. (2) Cod procedură penală]. Înregistrarea declarației victimei-copil este impusă și de Directiva 2012/29/UE¹¹, care statuează în art. 24 că toate audierile unei astfel de persoane vătămate pot fi

¹⁰ GHEORGHE, T.-V., *op. cit.*, p. 195.

¹¹ Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012, de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 315/57 din 14.12.2012.

înregistrate pe suport audiovizual și pot fi utilizate ca probe în procesul penal. Remarcăm faptul că acest text reglementează expres calitatea de probă (de fapt mijloc de probă) a înregistrării declarației minorului victimă.

În plus, Legea de organizare judiciară impune înregistrarea ședințelor de judecată - se înțelege, inclusiv a părților din acestea în care se desfășoară audieri de persoane - cu mijloace tehnice audio sau video.

Această obligație ce incumbă organelor judiciare nu poate aduce decât beneficii bunei soluționări a cauzei, din perspectiva aflării adevărului, dat fiind că prin aceste înregistrări, pe de o parte se demonstrează legalitatea și loialitatea administrării probelor, iar, pe de altă parte, sunt prezervate, pentru deliberare dar și pentru reevaluarea probelor de către instanțele superioare, elemente de probă suplimentare celor ce rezultă din declarația redactată în scris, și anume cele nonverbale și paraverbale care ajută la stabilirea credibilității acesteia, precum tonul vocii, opririle în relatare, starea de confuzie sau, dimpotrivă, de siguranță și spontaneitate la adresarea unei anumite întrebări-cheie, schimbarea de comportament sau de poziție a corpului, agitația mâinilor, etc.

Este de remarcat, în acest context, că, totuși, prevederea din Legea de organizare judiciară privind înregistrarea ședințelor de judecată nu pare să urmărească acest deziderat primordial al procesului, ci doar asigurarea unor aspecte pur procesuale, precum comunicarea către părți a notelor de ședință ale grefierului, transcrise cât mai fidel după înregistrare¹². Legea nu prevede ca aceste înregistrări ale ședinței de judecată (penale) să se constituie ca mijloace suplimentare de probă, distinct de declarația luată în scris, și nici ca înregistrările respective să fie depuse la dosar, aceasta, în condițiile în care instanța nu dispune de alte mijloace tehnice de înregistrare, în paralel, doar a declarațiilor. Considerăm că ar fi util ca înregistrările ședințelor de judecată să fie utilizate, în caz de necesitate, și ca mijloace specifice de probă, permise de art. 97 lit. f) Cod procedură penală („*orice alt mijloc de probă care nu este interzis de lege*”).

La fel de utilă este și înregistrarea oricăror susțineri ale persoanelor, făcute în limba maternă, alta decât cea română, și transcrise în limba română¹³, dat fiind că pot interveni contestații ulterioare asupra sensului corect sau complet al relatării acestora, iar astfel de contestații pot fi clarificate pe baza audierii înregistrării

Alte mijloace de probă care beneficiază de concursul tehnologiei informației sunt cele privind audierea martorului protejat (art. 129 Cod procedură penală), privind înregistrarea audiovideo a identificării persoanelor sau obiectelor [art. 134

¹² Art. 15 alin. (3) și (4) din Legea nr. 304/2022: „După terminarea ședinței de judecată, participanții la proces primesc, la cerere, câte o copie de pe notele grefierului.(4) Transcrierile susținerilor verbale din timpul procesului efectuate în mod automat prin intermediul tehnologiei informației, dacă o astfel de tehnologie a fost implementată la nivelul instanței, vor fi înmânate părților la cerere, prin grija grefei, în condițiile Regulamentului de ordine interioară al instanțelor judecătorești”.

¹³ Art. 16 alin. (6) din Legea nr. 304/2022: „Dezbaterile purtate de părți în limba maternă se înregistrează, consemnându-se în limba română”

alin. (6) Cod procedură penală], și, desigur, cele în materia metodelor speciale de supraveghere și cercetare (art. 138 și urm. Cod procedură penală), cele în materia efectuării percheziției, în special celei informatice (art. 168 și urm. Cod procedură penală).

4. Palierul desfășurării dezbaterilor care nu implică administrarea sau debaterarea de probe, prin intermediul mijloacelor informatice

Considerăm a fi parte dintr-un astfel de palier toate dezbaterile de natură organizatoric-judiciară (stabilirea termenelor de judecată, aspectele privind competența, incompatibilitatea etc.) precum și cele referitoare la analiza dreptului (încadrarea juridică, nulitățile sau decăderile din termen, aplicarea legii penale etc.). Dintr-un punct de vedere, ar părea că aceste situații sunt mai permissive în ce privește rezolvarea lor prin intermediul mijloacelor de comunicare la distanță, însă, dintr-un alt punct de vedere, dezbaterile problemelor respective poate fi la fel de importantă ca administrarea și analiza probelor.

Astfel, pe de o parte, concluziile procurorului, avocaților și părților, pot fi înțelese, în esență, în aceleași limite și același conținut fie că sunt susținute nemijlocit în sala de judecată, fie că sunt susținute prin videoconferință, cu condiția unei bune transmisiuni.

Se avansează în materiale de specialitate ideea că „Reducerea oralității în favoarea ecranului, pătrunderea masivă și promovarea pe scară largă a imaginii și sunetului digital în pretoriu perturbă și alterează dimensiunea personală, pasională, aleatorie a oricărui proces judiciar. Tensionarea intrinsecă a dezbaterilor se șterge; conexiunea înlocuiește relația și-i anulează virtuțile umane”¹⁴. Suntem de acord cu această concluzie, dar, în special, perturbarea procesului ca urmare a estompării oralității are lor în acele situații în care înseși luările de cuvânt respective au rolul, prin ele însele, iar nu prin conținutul lor inteligibil, să ducă la una sau alta dintre concluzii. Astfel este, spre exemplu, ultimul cuvânt al inculpatului, care i se acordă tocmai ca o ultimă garanție că instanța va lua hotărârea sub impresia acestuia, impresie care, desigur, este mult diminuată de videoconferință. Însă, de principiu, instanța nu judecă și nici nu trebuie să judece emoțional, să ia decizii pe baza emotivității pledoariei, ci să ia decizii pe baza argumentelor logice din conținutul pledoariilor, cu trimitere și cu examinare obiectivă a probelor și a celorlalte acte de procedură, după caz. Astfel, prezintă mai puțină importanță pentru luarea unei hotărâri corecte faptul că instanța percepe estompat tensiunea și pasiunea dezbaterilor, întrucât acesta nu este un element și un indiciu al adevărului celor susținute. Dimpotrivă, se spune că „acolo unde argumentele lipsesc, se ridică vocea”.

¹⁴ DUȚU, M., „Justiția digitală” la momentul autodefinirii, op. cit.

Un argument în plus este acela că este admisibil, în cazul dezbatelor stricte în drept, ca acestea să nu aibă loc public, ci, eventual, chiar prin intermediul concluziilor scrise, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului fiind în acest sens.

Pe de altă parte, însă, înlăturarea dezbatelor nemijlocite prejudiciază, fără îndoială, principiile oralității, contradictorialității, publicității și nemijlocirii, legate intrinsec de echitabilitatea procesului penal desfășurat în fața instanței. O astfel de prejudiciere poate avea repercusiuni, în final, tot asupra temeiniciei hotărârii pronunțate, deoarece toate aceste garanții specifice judecății tind către acest ultim obiectiv¹⁵.

Se pune însă problema situațiilor excepționale care obligă la atenuarea acestor principii. O astfel de situație, constând în pandemia de COVID-19, a existat și a dăinuit pe o perioadă relativ îndelungată iar apariția în viitor a unei situații similare nu poate fi exclusă. În acest context, în care, totuși, justiția penală nu poate fi suspendată, dar nici principiile specifice judecății nu pot fi respectate în plenitudinea lor, considerăm că, de la caz la caz, magistratul trebuie să dispună acele măsuri de procedură care să garanteze că adevărul a fost aflat iar apărarea părților s-a realizat în toate componentele ei esențiale, pericolul erorii judiciare, fie în sensul condamnării nevinovatului, fie în sensul achitării criminalului, fiind înlăturat sau cel puțin estompat până la o limită rezonabilă.

5. Problematica deliberării și stabilirii soluției procesului prin intermediul inteligenței artificiale

Deși neactual (încă), în literatura de specialitate s-a dezbătut pericolul substituirii în plan intelectual-operațional a logicii juridice prin cea digitală, depersonalizată și indiferentă pulsului socio-uman¹⁶. Cu alte cuvinte, s-a pus problema robotizării justiției, a soluționării automate a cauzelor, pe baza unor algoritmi informatici care asociază, într-un exemplu simplist, „1” cu condamnarea și „0” cu achitarea. S-a arătat că „oricât de performantă ar fi aparatura și de elaborat algoritmul, acestea nu posedă deloc conștiința faptului a ceea ce fac” și că, ipotetic, „ne putem imagina că într-o zi s-ar ajunge să se încredințeze unei mașini sarcina „programată” de a aprecia și judeca fapte și acte umane, fără ca aceasta să fie măcar conștientă de ceea ce este o ființă și ce implică a-i judeca manifestările ei”.

Ca și în concluziile materialului citat, suntem de părere că este extrem de improbabil ca un computer să înlocuiască judecătorul în stabilirea soluției, și aceasta pentru că manifestările omenești și multiplele lor cauzalități sau interpretări, infinitatea informațiilor care pot constitui probe, legăturile de asemenea deosebit de variate între probe sub aspectul coroborării și concluziei la care se

¹⁵ Pentru dezvoltări, a se vedea GHEORGHE, T.-V., *op. cit.*, pp. 371-379.

¹⁶ DUȚU, M., *Justiția digitală: progres tehnic și riscurile regresului juridic - Pe marginea unui experiment procedural*, *op. cit.*

ajunge prin intermediul lor, și nu în ultimul rând, faptul că vinovăția ține de resorturile psihice ale omului, sunt elemente atât de complexe încât nu ar putea fi niciodată transpuse, fiecare dintre ele, în simboluri informatice cu o anumită valență, și, cu atât mai puțin, nu ar putea fi realizat - cel puțin nu în era prezentă - un program informatic care să egaleze percepțiile și raționamentele umane, din perspectiva coroborării ansamblului acelor informații convertite. Așadar, într-adevăr, juristul, ca ființă umană, este imposibil să fie înlocuit în actul de justiție.

Concluzii

Informatizarea în mediul juridic specific instanțelor judecătorești este un proces firesc și necesar, ce ține pasul cu dezvoltările sociale și cu ritmul activităților umane ce trebuie, uneori, clarificate în justiție.

În general, digitalizarea are beneficii evidente, atât pe planul gestionării activității judiciare, cât și pe planul specific procesual, inclusiv cel al administrării probelor. Cu toate acestea, unele consecințe negative derivate din utilizarea exhaustivă a tehnologiei informației nu pot fi neglijate, fiind necesar a se conștientiza pericolul denaturării corectitudinii procesului ca efect al estompării drepturilor procesuale.

Omul, juristul, magistratul, rămâne în centrul procesului judiciar, neputând fi înlocuit de robot sau computer.

Referințe bibliografice

[1] Legea nr 135/2010 privind Codul de procedură penală, publicată în Monitorul Oficial, nr. 486 din 15 iunie 2010;

[2] Legea nr. 304 din 15 noiembrie 2022 privind organizarea judiciară, publicată în Monitorul Oficial nr. 1104 din 16 noiembrie 2022;

[3] Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012, de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. L 315/57 din 14 12 2012;

[4] The 2021 EU Justice scoreboard, <https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2021/09/Tabloul-de-bord-al-UE-privind-Justitia-2021-RO.pdf>, vizitat la 19 aprilie 2023;

[5] DUȚU, M., „Justiția digitală” la momentul autodefinirii, <https://www.juridice.ro/essentials/5052/justitia-digitala-la-momentul-autodefinirii>, vizitat la 19 aprilie 2023;

[6] DUȚU, M., *Justiția digitală: progres tehnic și riscurile regresului juridic - Pe marginea unui experiment procedural*, www.juridice.ro/essentials/3764/justitia-digitala-progres-tehnic-si-riscurile-regresului-juridic-pe-marginea-unui-experiment-procedural, vizitat la 19 aprilie 2023.

[7] GHEORGHE, T.-V., *Aflarea adevărului, principiu fundamental al procesului penal*, Editura Hamangiu, București, 2021;

[8] LIVESCU, M., *Repartizarea aleatorie - între reglementare și realitate*, <https://www.juridice.ro/233219/repartizarea-aleatorie-intre-reglementare-si-realitate.html>, vizitat la 19 aprilie 2023;

[9] NIȚĂ, A., *Drept constituțional*, Editura Universul Juridic, București, 2022.